

Met de gereedkoming van het Londense woningbouwcomplex Robin Hood Gardens in 1970 kregen Alison en Peter Smithson dezelfde kritiek te verduren als zijzelf tegenover de moderne architecten van de eerste generatie hadden geuit. De golf van afkeuring zou een hoogtepunt bereiken met de publikatie van *The language of post-modern architecture* van Charles Jencks. In dit boek wordt het door vandalisme geteisterde Robin Hood Gardens gepresenteerd als een schoolvoorbeeld van *social deprivation*. Zonder het woonensemble zelf te noemen gaat Alison Smithson in het artikel 'The violent consumer' uit 1974 in op de mogelijke oorzaken van het vandalisme dat meerdere na oorlogse woningbouwprojecten treft. Daarbij zet ze vraagtekens bij de optredende nivellering en massificatie in de samenleving die een effect zouden zijn van de bureaucratische verzorgingsstaat en het consumentisme.

Robin Hood Gardens, gevel straatzijde

De gewelddadige consument, of wachten op de 'goodies'

I
Als we de oorsprong van vandalisme zouden verklaren in termen van jaloezie, hebzucht, inhaligheid, zou men hiervan terugschrikken. Het zou te veel lijken op een zondagse, Victoriaanse moraalles voor kinderen. Toch gebruiken mensen in de eerste consumptiemaatschappij juist deze woorden om hun weersin uit te drukken tegen het karakterverval bij mensen om hen heen met minder inventieve energie en creatieve drang. Dit Victoriaanse moraalgeweld was een reactie op, en was destijds bedoeld om de strijd aan te binden met, de euvels die voortkwamen uit de eerste werkelijke problemen van het *grote aantal*: de onuitputtelijke voorraad arbeidskrachten die in sterk contrast stond met de beschikbaarheid van de meest uiteenlopende *goodies*.

Goodies heeft in de Engelse ondertitel een dubbele betekenis. De eerste betekenis komt uit de filmwereld waar de 'helden' of 'goeien' de passieve weerlozen te hulp schieten. De tweede betekenis verwijst naar het consumentisme en betreft 'consumptie-artikelen' of 'luxegoederen'.

Gegeven een nieuwe godvrezende tijdgeest is het goed voorstelbaar dat vandaag de dag – in wat je het tijdperk van de wrok zou kunnen noemen – dezelfde woorden opnieuw te voorschijn worden gehaald om de allesverslindende sentimenten te karakteriseren van dat deel van de bevolking dat het gevoel heeft gestigmatiseerd te zijn, omdat het niet vooroploopt in de consumptierace. In de onvermijdelijke periode van verzet die volgt op een houding van botte zelfvoldaanheid, is hetgeen waartegen men zich afzet eveneens een kwestie van tijdgeest... In de Victoriaanse tijd was dat de morele ruggegraat van het falende individu, in de hieropvolgende mode was dit de succesvolle Victoriaan. Tegenwoordig proberen we – het zelfopgelegde kruis van het hoederschap van onze naaste dragend, een kruis dat deze godvrezende Victorianen aan ons hebben overgedragen – de zwakkeren in onze samenleving te ondersteunen en tevreden te stellen met een uitgebreid stelsel van sociale voorzieningen, van duidelijk en minder duidelijk uitgestoken handen, deels kosteloos, deels gesubsidieerd... Toch laten de ontevreden ontvangers meer van zich horen dan zij die tevreden zijn.

Verontrustend voor de bouwers in de samenleving is de manier waarop de plaatsen die door de maatschappij zijn gebouwd en gesubsidieerd, en die deze bouwers met veel moeite aangenaam hebben gemaakt, nu door de gebruikers worden vernield. Het systeem, dat ontstaan is uit welwillendheid tegenover de mensen, blijft eenvoudigweg doordraaien, eindeloos bouwend en onderhoudend. En natuurlijk probeert het systeem dit binnen een redelijk budget te doen, want de verplichtingen tegenover de samenleving zijn immers veelvoudig. In plaats van eindeloos hiermee door te gaan zou het systeem ook nieuwe methoden uit kunnen proberen middels het delegeren van verantwoordelijkheid, zodat de huurders controle verkrijgen over wat er gebeurt op hun gehuurde stukje territorium en daarover rekenschap moeten afleggen. Mensen zijn, hoe onbehouden ook, immers geneigd om hun identiteit en oriëntatie te bepalen middels geld. Echter, het is voor iedereen duidelijk dat een wederkerige plicht nu ontbreekt. Dit moedigt de *baddies* aan met hun vernielingen door te gaan en doet bij de scheppers en verzorgers van de *goodies* de moed volledig in de schoenen zakken.

De misbruikte plaatsen zouden voor velen begerenswaardig zijn (en dan goed onderhouden worden) als ze op de vrije markt werden aangeboden. Toch denkt de samenleving eerder dat de vormen die zijn gebouwd, verkeerde vormen zijn – vooral bij de woningbouw – dan dat het nodig is zich bezig te houden met een grondig overdenken van de wederkerigheid van plicht en verantwoordelijkheid die een werkelijke socialistische droom ondersteunt. Deze gebouwde vormen zouden voor de begunstigen van een socialistische staat de verkeerde aspiraties uitdrukken, sterker nog, zij zouden architectonische aspecten bevatten die vandalisme uit zouden lokken. Dit zou kloppen wanneer de droom van waaruit de architecten bouwen, slecht aan zou sluiten bij de samenleving. De meeste architecten zuigen gebouwde vormen echter niet zomaar uit hun duim. Architecten hebben vanaf de jaren vijftig, zestig tot in de jaren zeventig op consequente wijze vormen gebouwd die zijn ingebed in de eerste golf van de moderne beweging – een cultureel fenomeen parallel aan de eerste grootse successen van de socialistische idealen. De architect-stedebouwkundige mag zich nu gaan afvragen of de socialistische verzorgingsstaat inderdaad is wat de mensen, voor wie het bedoeld was en voor wie het op de rails wordt gehouden, werkelijk willen. Vanuit hun traditie zijn moderne gebouwen bevrijdend en beslist niet overweldigend of bedreigend. Toch zou het kunnen zijn dat juist deze kwaliteit niet het noodzakelijke *beschermende* raamwerk biedt aan

verdwaalde menselijke dieren: het overduidelijke gebrek aan discipline, de lichtheid, het gebrek aan rigide, strikte, heldere, opgelegde regels zou inderdaad verwarrend kunnen zijn voor wilde menselijke dieren die behoefte hebben aan basisregels voor een fatsoenlijk leven.

(...) De onwil van huurders om hun gehuurde stukje van de sociaal-democratische droom te verdedigen – zelfs wanneer het ze bevalt – wijt men volledig aan diegenen die de bedreiging vormen. Is dit te verklaren uit het feit dat de laatste vier decennia eerst films, en later de televisie, de indruk hebben gewekt dat *baddies* alleen door een snel toeslaande *goodie* aangepakt kunnen worden – een enkel individu dat binnenstormt en een schoonmaakactie houdt, waarbij hij om deze filantropische dienst te verrichten soms een loopje neemt met de regels van de democratische verzorgingsstaat? De *goodie* verdwijnt dan zonder enige verdere verplichting die later tot wrok zou kunnen leiden. Indien de aard van hetgeen verweten wordt een kwestie van mode in de massamedia is, dan geldt dat zeker voor hetgeen aangevallen wordt... dat wil zeggen, hoe ver de *baddies* denken te kunnen gaan. De massamedia lijken op een ijsberg: het schip van Staat is het meest kwetsbaar voor dat deel van de ijsberg dat de meesten van ons nooit zien – de pulpfilms en romans, de ordinare tijdschriften of strips, schaamteloze reclames. Het verborgen deel van de ijsberg brengt al het zichtbare dat de beschaafde samenleving betamelijk acht, uit balans – dat wil zeggen: vrije educatie, het gezin, de creatieve minderheid in de gemeenschap, de vele *goede* werken van de overheid, staat, gemeente en instellingen.

De achteloosheid waarmee we toestaan dat ondermijnende boodschappen de betekenis en redenen uit balans brengen die de grondslag van de socialistische staat vormen, is, als we erover nadenken, een ongerijmdheid als het gaat om een goede nationale huishouding, zowel wat betreft een culturele samenhang als de zichtbare vorm ervan: de gebouwde structuur. Om het beoogde doel en de tastbare resultaten op een rationele en evenwichtige wijze met elkaar in samenhang te brengen moet men een preciezere afstemming vinden tussen de beschikbare bronnen en de vorm van onze samenleving zoals wij die ons gezamenlijk of ieder voor zich klaarblijkelijk wensen (en dit is misschien het werkelijke cruciale punt). Deze beschikbare bronnen worden niet alleen gevormd door de in modieuze termen beschreven *natuurlijke reserves* en *beschikbare financiën*, maar ook door het talent en de energie van de makers van de samenleving. Bij deze afstemming is eerlijkheid van de kant van de samenleving een eerste vereiste: men moet onder ogen zien dat mensen niet noodzakelijkerwijs dankbaar zijn voor wat ze niet zelf verdiend hebben ... dat zorg voor eigen bezit niet vanzelf ontstaat wanneer de voorraad nog overvloediger wordt, maar dat dit een bezorgdheid is die karakteristiek is voor het denken van de middenklasse.

II

Tegenover het rumoerige deel van de samenleving, vol graagte strijdlustig, moet het andere, betalende, deel vragen om een herstel van de dialoog, in het bijzonder waar het het ongenoegen over de woningbouw betreft. Dit ongenoegen heeft namelijk te maken met de wijze waarop wij – gezamenlijk of ieder voor zich – onze samenleving zien. Als we de dialoog willen herstellen, als we die gewenste patronen van associatie¹ en identiteit aan het licht willen brengen die mensen lijken te verlangen om in tevredenheid met hun omgeving te leven, dan moeten we de waarheid over de dingen zoals deze werkelijk zijn, blootleggen. Het is dan nodig de verhullende mantel van de verzorgingsstaat te verwijderen om de werkelijke gemeenschapskosten van

1
Patterns of association vormt een van de sleutelbegrippen in het denken van Alison en Peter Smithson en heeft betrekking op de wisselwerking tussen dagelijkse gebruikspatronen, ruimteconfiguraties en de mogelijke identificatie van het individu met zijn leefomgeving.

72

onze huidige leefwijze te laten zien. Toegewijde zorg houdt misschien ook in dat de huurder die een afkeer heeft van de flat die de gemeente hem toegewezen heeft, zo moedig moet zijn te verhuizen zodat daar een ander kan wonen die de flat wel bevalt. Een teleurgesteld individu zou het gevolg zijn, een individu dat geconfronteerd wordt met alle impliciete consequenties van een verhuizing uit de gehate plaats ... een individu dat misschien gaat betalen voor zijn eigen droomplek ... of dat de droom bijstelt naar de mogelijkheden van zijn portemonnee ... of dat geconfronteerd wordt met zijn onvermogen om aan de universele droom vast te houden ... een individu dat mikt op een meer realistische droom die bij hem past ... een individu dat misschien genoodzaakt wordt de stad te verlaten, van baan te veranderen, naar een rustiger plek te verhuizen met een minder competitief tempo. Ferme ingrepen zullen misschien de stemming gaan bepalen in een samenleving waar men belastingen betaalt maar geen bewijs van genoten voordeel ziet.

Architecten hebben vaak het vermoeden dat humeurige huurders (als er maar lang genoeg op ze wordt ingeprept) misschien zouden ontdekken dat ze geen behoefte hebben om in de stad te leven, geen werkelijk verlangen koesteren om in een hooggespannen omgeving te moeten vechten. De verontwaardigde huurders zullen in eerste instantie misschien hun recht verdedigen om in de stad onderhouden te worden uit vrees beroofd te worden van *hetgeen de stad te bieden heeft*, voordat ze zich zullen realiseren dat hun werkelijke wrevel te maken heeft met een gevoel in de stad gevangen te zijn.

In toenemende mate neigt de stad naar een zekere anonimiteit – een plaats waar men op discrete wijze verkeert met handelende medemensen. Dit is nu precies wat een hoop mensen niet willen ... en zelfs vreemd en beangstigend vinden. Maar, kunnen mensen zoals wij, overladen met informatie, ooit nog eerlijk zeggen wat wij van het leven verwachten? Hebben we werkelijk het idee dat we onze eigen situatie meester zijn, dat wij onze eigen gedachten en meningen controleren? ... dat we de scheppers van ons eigen stukje wereld zijn? ... adequaat gehuisvest naar onze werkelijke behoeften? ... (die beslist niet hetzelfde zijn als sommige droombeelden uit een verondersteld verleden). Zijn de doelstellingen van de Staat weer net zo weinig afgestemd op de gewone mensen, zoals de oorlog in 1914? Is de kloof tussen gemeenschapswens en wat er feitelijk gebeurt onvermijdelijk?

De basis voor een nieuwe poging – *participatie* genaamd – is volledige eerlijkheid. Tot nu toe echter keert bijna alles zich tegen de mogelijkheid dat het individu van vandaag zichzelf of zijn behoeften leert kennen. Rede en principes zijn ook aan mode onderworpen: argumenten die de volledige ethiek en sociale verantwoordelijkheid van een generatie overeind houden, worden drie generaties later als bijzonder asociaal beschouwd. Bij ons zien we hoe ons immense bureaucratische systeem niet in staat is om met enig vooruitkijken te handelen of om te gaan met de huidige snelle ontwikkeling van de problemen en hun opeenvolgende cultivering in de broeikassen van de massamedia. Modes in problemen (...) gaan gepaard aan ethische modes – de sociale lijm waarmee eenieder de verbodsregels begrijpt, zijn rol zonder agressie vervult, zijn identiteit opvat, van zijn associatiepatroon of tegenpatroon geniet, en waarmee eenieder tevreden is, of ontevreden, in zijn kleine stukje van de samenleving, een samenleving die veeleer een voortdurende wisselwerking hoort te zijn dan een samenkomen van strijdende clans.

De modes in levensstijl en sociale ethiek spelen over het gezicht van de steden heen: we zien gebouwd weefsel dat gedurende meerdere generaties wordt gebruikt. Om dit lange-termijngebruik mogelijk te maken dienen indi-

viduele gebouwen de kwaliteit van een weefsel te bezitten. Het leveren van kwaliteit is een bevestiging van respect voor een samenleving, een bevestiging van geloof in een samenleving. Het vormt een zichtbaar bewijs van een onderschrijven van die samenleving, van een bereidheid haar idealen te bevorderen. Gebrek aan kwaliteit toont eenieder overduidelijk het tegenovergestelde. (...)

De veranderingen in de mode van het stedelijk wonen kan men demonstreren met het onderzoek van Booth naar de woonsituatie van de Londense armen in de negentiende eeuw. Sommige van deze woongebieden behoren nu in de jaren zeventig, honderd jaar later, tot de meest begerenswaardige plekken om te wonen. Met zijn kleurrijke nadruk op inkomensverdeling kan men dezelfde kaart gebruiken om te laten zien dat men asociaal gedrag niet kan wijten aan een gebrek aan sociale structuur; een zeer gebruikelijk excuus voor het feit dat het niet gelukt is een gevoel van verbondenheid te scheppen in een gemeenschap in de jaren vijftig en zestig. De huizenbrij op de kaart bestaat namelijk uit cluster-patronen die aanvankelijk vanuit grondeigendomsverhoudingen groeiden en zich vandaaruit ontwikkelden tot hecht aaneengegroeide gemeenschappen. Dezelfde kaart rekent ook af met de bewering dat het ontbreken van een effectief sociaal patroon in een gebied veroorzaakt wordt door het ontbreken van gemeenschapsvoorzieningen; een excuus dat gangbaar was in de jaren veertig. Het Victoriaanse Londen beleefde zowel de hoogtijdagen van drankpaleizen en variété-theaters als de opkomst van openbare bibliotheken, zwembaden, instellingen en ziekenhuizen. Helaas voor de jaren zeventig misschien ondersteunt de kaart het pleidooi voor een ruimere keuzevrijheid en verantwoordelijkheid en een grotere differentiatie in levenskwaliteit... In geen enkele tijd droeg de stadsbewoner meer verantwoordelijkheid voor zijn gekozen lot dan in die Victoriaanse tijd en konden er grotere kwaliteitsverschillen tussen plaatsen onderling bestaan, aangezien buiten de menging in de stad veel van het landelijke Engeland onveranderd was gebleven; een fantastisch alternatief voor die kwaliteitsextremen die men destijds in de stad zelf al kon vinden.

Brede, ongelijksoortige keuzeruimte binnen een zekere maatvoering – hoewel tot nu toe bekritiseerd – zou misschien de nood van de eerste consumptiemaatschappij gelenigd hebben. Behalve het veelvuldig aangehaalde negatieve Mayhew-aspect² van Londen bood het karakter van de stad in de tweede helft van de negentiende eeuw een verbazingwekkend breed kwaliteitsaanbod: het hoekige Belgravia – een soort sprankelende Alma-Tadema-wereld,³ het enigszins verwaarloosde Georgi  nse en de kathedraal-groene beslotenheid van Bloomsbury, de nietige arbeiderswoningen van ambachtsmensen (waarvan de laatste pas in de jaren vijftig zijn weggeveegd), de nieuwe excentrieke, artistieke grandeur in contrast met het stille dorp van Old Kensington, enzovoort. Het idee van *ongelijkheid* zingt bij velen als een fenomeen van de postindustriële revolutie in het hoofd rond. Als een vorm van ongenoegen, en bijna als een aspect van nonconformisme, zaait het zich uit. (...)

III

Wanneer iemand zich aansluit bij een regiment, kiest hij misschien zonder een volledig begrip van het collectief te hebben. Toch wordt hem een groepsidentiteit gegeven. Zijn positie in de groep wordt hem verteld. Hij wordt keer op keer geïnstrueerd hoe zich te gedragen in iedere denkbare situatie, zowel sociaal als militair, tot hij het perfect beheerst. Zijn financiële positie is simpel: huisvesting, standaardkleding, eten, alles verzorgd. Hij

2
Henry Mayhew (1812-1887) is de auteur van *London labour and the London poor*, waarin hij de woon- en leefomstandigheden van de Londense onderklasse uit de negentiende eeuw onderzoekt en in kaart brengt.

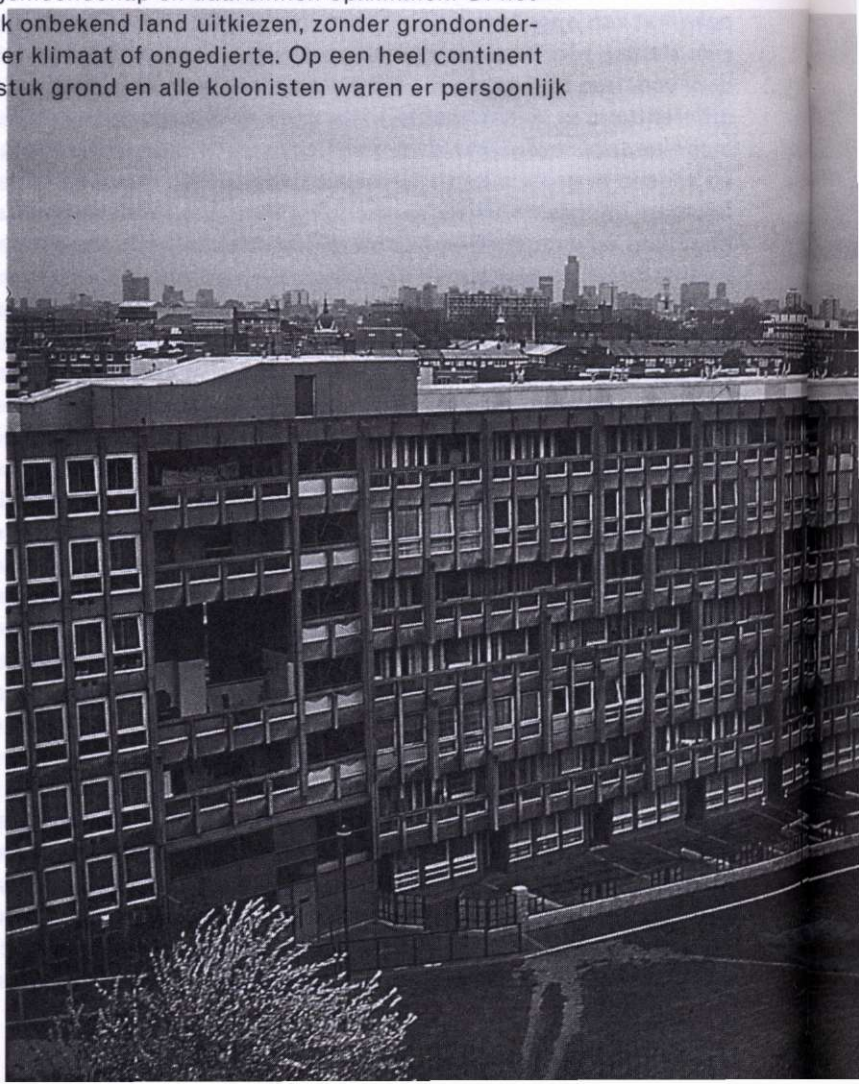
3
Sir Lawrence Alma Tadema (1836-1912) is een in vergetelheid geraakte Britse schilder van Nederlandse afkomst. In de jaren zeventig stond zijn werk weer enige tijd in de belangstelling. Zijn schilderijen hadden scènes uit het dagelijks leven en de antieke beschaving van Italië en Griekenland als onderwerp.

74

heeft een strikt rooster. Hij is beschermd en men ziet erop toe dat hij *in het uniform blijft*. Maar in de stad krijgt een hele familie eenvoudigweg een sleutel – zonder per se de regels van het collectief te begrijpen – onder spanning, verward, niet georganiseerd, financieel in de knoei, agressief, armzalige koks, slechte inkopers, zonder kennis van werkelijke waarde, niet in staat om alternatieven af te wegen, misschien onoverkomelijke familieproblemen met zich meedragend, zonder een werkelijke richting. Deze familie begint huur te betalen voor een tamelijk duur stuk onroerend goed compleet met grond en installaties. Dit wordt simpelweg aan hun zorgen toevertrouwd; een stuk bezit dat het resultaat is van jaren van theorievorming, ontwerpen en papierwerk, van drie tot vijf jaar bouwtijd, het resultaat van het werk van vele toegewijde mensen. Deze familie zit daar, in een niet-bestaand collectief, zonder zelfs maar een elementair instinct voor gemeenschapsleven.

Dit lukrake systeem is gebaseerd op vroegere situaties toen mensen met eigen middelen voor zichzelf moesten zorgen, toen ze zich moeizaam in situaties moesten inkopen of -werken. Een zeer extreem voorbeeld van het oude systeem, van een overplanting van het oude naar het nieuwe, zijn de immigranten die simpelweg ergens landden... Volgens een bepaalde etnische quotering en na een of twee gezondheidscontroles waren de immigranten vrij hun weg te gaan. Een dergelijk migrantengezin kon misschien een plaats vinden in een gevestigde gemeenschap en daarbinnen opklimmen. Of het kon als kolonisten een stuk onbekend land uitkiezen, zonder grondonderzoek, zonder informatie over klimaat of ongedierte. Op een heel continent koos men willekeurig een stuk grond en alle kolonisten waren er persoonlijk

verantwoordelijk voor om *er het beste van te maken*. Ze brachten alleen traditionele vaardigheden mee, verder praktisch niets. Naast dit afmattende werk namen zulke eerste kolonisten ook de verantwoordelijkheid voor het gemeenschapsleven op hun schouders: ze stichtten scholen, kerken, enzovoort, en vormden zo in vele gevallen stabiele, morele gemeenschappen, succesvolle gemeenschappen.

Daartegenover zijn, in de huidige wereld van gemeentelijke woningbouw, de subsidies voor een groot aantal mensen in feite eerder wreed dan vriendelijk, aangezien ze maken dat gezinnen zonder enig onderscheid samengepakt worden met andere families die volledig andere normen hebben ten aanzien van properheid, lawaai, opdringerigheid enzovoort. De neiging om eerder aan de 'drop-out' te denken ten koste van diegene die iets heeft bevochten, om beiden een gelijk huis in dezelfde plaats toe te kennen, is in de grond nogal oneerlijk en leidt bij beiden beslist tot een vijandige verbittering. Mensen die in een gemeenschap bijeengebracht zijn, moeten kunnen begrijpen waarom ze samen zijn. Woningnood alleen is blijkbaar niet genoeg om in een stad een aantal gezinnen te verenigen. Hoewel er in etnische getto's een verbondenheid tussen de mensen bestond op grond van een gemeenschappelijke nood, zowel in de oude als de nieuwe wereld, werden de grenzen van de gemeenschap, zoals die herkenbaar waren voor de gemeenschapsleden, vaak gevormd binnen een bestaande gebouwde vorm. Deze verbondenheid was er niet omdat deze met een speciaal gebouwd getto samenviel, maar omdat tribale gevoelens nog steeds sterk aanwezig en levend waren. Alleen al omdat ze een universele gelding nastreeft, kan men de nivellering van de samenleving in de jaren zeventig beschouwen als

Robin Hood Gardens, gevel tuinzijde

een primitieve techniek, en een banale doelstelling vergelijkbaar met wat het nationalisme destijds voor Europa was. Voor velen die geen kwaliteit of identiteit kunnen vinden binnen een dergelijk kader, is het streven naar uniformiteit onder het mom van socialisme of sociaal-democratie onwenselijk geworden.

We veronderstellen dat we Engels zijn met Engelse normen, en we veronderstellen dat alle nieuwkomers deze normen helder begrijpen, erin mee zullen gaan en bij zullen dragen aan de handhaving ervan. Echter, de verschillende emancipatiewetten van de negentiende eeuw hielden impliciet al een verbreding van normen in. Deze wetten gingen zowel uit van een opnemen van uiteenlopende zeden en gedragsregels als van een verspreiden en in ere herstellen van de onuitgesproken, instinctief begrepen gedragscodes van de vroeger gesloten sociale elite. Emancipatie was zonder twijfel een poging om het beste van de *oude* en de *nieuwe wereld* te verenigen, om de voordelen van die frisse inspirerende puurheid en geestdrift die in het intellectuele Europese droombeeld van Amerika geïdealiseerd werden, over te nemen. Met het openen van de universiteiten en dergelijke kwam een de-Anglisering op gang die het incestueuze controlemechanisme van ons Engels-zijn op een effectieve wijze wegvaagde. De lijm van een bepaalde samenleving hechtte minder en minder. Zo'n honderd jaar na deze emancipatie zien we langzamerhand het visuele resultaat in het verlies van het specifieke Engelse milieu: de samenleving bestaat tegenwoordig uit een inheemse culturele mengeling die de steden uiteen laat vallen, en die deze weer op de een of andere manier herstelt in een levensstijl die voor velen van ons vreemder is dan ooit het Victoriaanse Italiaans-romaanse of het Victoriaanse Venetiaans-gotische was. Bij veel gebouwen, zelfs in het geval van uitbreidingen van culturele instellingen, lijkt een instinctief gevoel voor een Engelse schaal verloren.

Voor de mensen, in welke stad dan ook, wordt de mengeling beslist alleen maar vreemder, onbegrijpelijker. Echter, in Engeland blijven we ons gemeenschappelijk Engels-zijn veronderstellen ... maar kunnen we dat nog wel sinds de toestroom van *gastarbeiders* en sinds de Emancipatie? Is er een Noordeuropees land dat *zichzelf* is? We hebben de Emancipatie van de steden toegestaan: onuitgedacht commercieel herbouwd... Waar pogingen zijn gedaan om over behoeften na te denken, vernielen en vervuilen de direct bevooroordeelde van de verzorgingsstaat deze stukken stad die speciaal voor hen gebouwd zijn. Ze doen dat uit een blinde woede, zonder te weten waartegen. Gebrek aan eerbied voor de resultaten van arbeid, gebrek aan respect voor andermans bezittingen of bijdrage leidt uiteindelijk tot de vernieling van mensen.

In de historische periode die de groei zag van grote stedelijke gebouwencomplexen werd het *zij en wij* van het nationalisme, c.q. het patriottisme, het *zij en wij* van de religie vervangen door de massale, verbitterde beweging van de *haves* en de *have-nots*. Het verlangen richtte zich op het hebben, iedereen moest hebben. Echter, ondanks de socialistische theorie en de consumptiedrang neigde het *zij en wij* ernaar bestendigd te worden in een werkelijke ongelijkheid wat betreft talent, uithoudingsvermogen, politiek verstand, kracht, oorspronkelijke etnische groepering, enzovoort... en dat alles om maar te *hebben*: zowel bij de massabeweging van het fascisme – bij het communisme – in de gewelddadige democratie – als bij het paternalistische universele antwoord van de verzorgingsstaat.

Als we in de komende tijd de culturele destructie voortvloeiend uit ontevredenheid willen voorkomen – die in het ergste geval met bloedvergieten gepaard zal gaan zoals bij vroegere beschavingen – moet de macht van massabewegingen gefragmenteerd worden. Het idee van een fragmentatie van de massabewegingen en een opdelen naar vrije keuze is de moeite van het proberen waard, want voor onze verouderende Noordegropese cultuur is de gewelddadige consumptiewaanzin, de uit Amerika overgenomen consumptierace, een twijfelachtige weg. Fragmentatie: zodat de delen die afmetingen krijgen die de geesten verlicht. Fragmentatie: als antwoord op de behoeften in de samenleving die op dit moment tegenpolen zijn: de wens van anonimiteit of identiteit, het verlangen naar een patroon van associatie of dissociatie. Fragmentatie: als een beweging weg van de oplossing die universeel geconsumeerd moet worden, als een beweging naar oplossingen die persoonlijk gekozen of gemaakt worden, als een terugkeer naar een andere levenskwaliteit die in gebouwde plaatsen genoten kan worden.

De komende periode zal hopelijk een vrijheid mogelijk maken die in evenwicht wordt gehouden door een verantwoordelijkheid voor diezelfde vrijheid, een vrijheid binnen duidelijk gedefinieerde autonome gebieden, zodat de vrijheid van één persoon niet aan een ander, die daar juist een gloeiende hekel aan heeft, wordt opgedrongen. Het gaat om de mogelijkheid van kwalitatieve verschillen, met wederzijdse instemming, zonder jaloezie van wiens kant dan ook. Het anonieme appartementenblok zonder enige open ruimte of gemeenschapsvoorziening, maar met een hoge huur, is in het ene deel van de stad zeer in trek; niet ver daarvandaan wordt hetzelfde moderne comfort (maar met open ruimte en andere sociale faciliteiten) onmiskenbaar gehaat door mensen die vanuit zogenaamd veel slechtere omstandigheden een nieuwe woning hebben gekregen; en in een paar jaar is de hele omgeving verwoest. Anoniem heet hier een gevangenis, open ruimte en overvloedig licht worden hier als bedreigend ervaren. Misschien is de verandering, die niet stap voor stap verdiend wordt, te traumatisch. Het gevoel iets bereikt te hebben moet een levend gevoel zijn. Energie moet voor een zinvolle activiteit gebruikt worden. Het omgekeerde – gebrek aan het gevoel zinvol te presteren, een teveel aan ongebruikte energie – lijkt alleen maar tot meer wrok te leiden, en wrok brengt een verdere polarisatie tussen *zij en wij* met zich mee: de consument die heeft, en de consument die niet heeft. Wrok roept massabewegingen op, massasystemen nemen de leiding over... presiegroepen varen wel bij een ongeïdentificeerde verbittering... bendes vormen zich in de leegte waar de gemeenschapslijm had moeten zijn, maar ontbreekt.

(...) De huidige opvoeding veronderstelt nog steeds dat we allen gelijke, samenhangende groepen vormen, dat we verschillende nuances van de middenklasse zijn, dat we dezelfde taal spreken, met een zorg voor bezit en gevestigde waarden. Huidige educatie veronderstelt dat alle kinderen zich als gelijken in de nieuwe maatschappij even veilig voelen, en dat alle kinderen een verborgen potentieel bezitten voor een gelijk begrip voor en onderschrijven van de socialistische droom. Maar de mensen voor wie de socialistische, c.q. democratische samenlevingen in het leven zijn geroepen, voor wie ze nog steeds op primair bureaucratische wijze in stand worden gehouden, en voor wie de hele bureaucratische structuur is gecreëerd, zodat allen in dit ideaal kunnen delen – die mensen voelen zich het meest verbitterd.

We moeten onder ogen zien dat voor meer dan de helft van ons deze universele samenleving niet het antwoord is. Voor sommigen was het een

prachtige manier om tot het niveau te komen waarop consideratie met anderen heerst. Maar we moeten verder naar het volgende niveau waar het onderliggende geloof in broederschap diepgeworteld is in het sterke vertrouwen *dat we allemaal Grieken zijn* – tot in ons merg collectief begrepen. Zo kunnen we de samenleving op een vrije wijze laten fragmenteren, haar op laten delen, om haar vervolgens in haar eigen losse manier te hergroeperen en om een verschil in kwaliteit na te streven middels inspanningen en werk... of niet, als het geval dat zo wil.

Wanneer verschillende traditionele plaatsen onder de voet worden gelopen door het toerisme en het consumentisme, is het voor de architect-stedebouwkundige essentieel dat er meer en meer verschillende plaatsen worden gecreëerd: niet vals, zoals een speelgoeddorpje in een Sardinië-stijl, met een toefje van de Spaanse *haciendas* in Houston – maar plaatsen die werkelijk verschillend en anders zijn: gebaseerd op werk, gebaseerd op etniciteit, beredeneerd vanuit het verstand en natuurlijk – wanneer men in het denken tot een Powell-achtige⁴ conclusie komt – geformuleerd als een *junk-city*... welke werkelijke motivering men ook heeft, zodat eenieder zijn gekozen karakter kan vasthouden en meer zichzelf kan worden. Zo kunnen we tot een herontdekking van patronen komen waar de meeste mensen een plaats kunnen vinden, een specifieke groep die aansluit bij hun eigen specifieke mentale, intellectuele, of geambieerde, of ambachtelijke capaciteiten; een plaats en groep waar ze zich direct instinctief veilig voelen wanneer ze daar terecht komen om hun gekozen rol op te nemen, in harmonie met de aard en de kwaliteit van het leven... Echter, met het idee dat deze groepen die hun autonomie nastreven dan wel bezitten, zelfs zo vrij mogen zijn om te kiezen tussen goed en kwaad, schoon en vuil, zonder dat ze terug moeten vallen op, of teruggebracht worden tot, de standaard van een hen behoudende samenleving.

De uitvinding van oorlog – met het daarbij horende concept van vrede waarmee de entiteit van plaats en mensen erkend werd – moet een wonderbaarlijke stap vooruit zijn geweest van sporadisch, ad hoc geweld naar het concept van een geconcentreerde actie om voor eens en altijd een zaak van ergernissen te regelen. Een dergelijke, grote conceptuele stap moet deze eeuw genomen worden: deze keer van het organiseren van de massa naar het toestaan van patronen met een grotere diversiteit. Het maken van de beschavende keuze moet het meest precieze doel worden, en de samenleving in al haar gedaantes moet ieder kind erop voorbereiden om zo vrij te zijn.

Vertaling en bewerking: Dirk van den Heuvel

De volledige titel van dit artikel luidt:

'The violent consumer,
or waiting for the goodies'.
Het werd gepubliceerd in
Architectural Design, 1974,
nr. 5, pp. 274-279.

4

Waarschijnlijk duidt Alison Smithson hier op John Enoch Powell, Brits politicus en historicus. In 1950 werd hij lid van het Britse Lagerhuis en in het kabinet van Macmillan was hij minister van Volksgezondheid (1960-1963). Hij werd echter vooral bekend als radicaal tegenstander van de immigratie van kleurlingen in Groot-Brittannië (1968) en van de Britse toetreding tot de EEG destijds.

